

evropske nevtralne države. Jugoslovansko vodstvo pod Titom in nekaj let po njegovi smrti je zaviralo in omejevalo več oblik povezovanja z zahodnimi integracijskimi tokovi: nekaterim se seveda ni moglo izogniti – vendar je imelo v njih vlogo podrejenega dejavnika. Hkrati pa se je pod plaščem parole o nevrščenosti skušalo povezovati še z administrativno vzpostavljenimi procesi integriranja na Vzhodu. V Jugoslaviji je prišlo do neusklajenega povezovanja z različnimi krogi integracij. S propadom vzhodnega bloka se je podrlo umetno vzdrževano ravnovesje med različnimi silnicami, ki so vplivale na jugoslovanski mednarodni položaj. Šele leta 1989 so bile premagane dogmatske ovire za vključevanje Jugoslavije v procese socialne, kulturne, gospodarske in finančne integracije, ki pa obstajajo na naši celini le na Zahodu. V tem je smisel jugoslovanskega tvornega vključevanja v številne strukture, kot so Svet Evrope, približevanje EFTI, EGS itd. Toda Jugoslavijo čaka težavno obdobje prilagajanja integracijskim tokovom, katerih središče je v zahodni polovici naše celine, medtem ko številni podsistemi in celotna območja Jugoslavije za tako vključevanje niso usposobljeni in pripravljene. Na infrastrukturno, ne kulturno in mentalno niti ne organizacijsko. V tem smislu doživlja Jugoslavija enake težave, s kakršnimi se soočajo vzhodnoevropske države. Navzlic željam, da bi se v kar največji meri vključili v vse oblike integriranja na Zahodu, vzhodna Evropa ne bo mogla vstopiti v te tokove kolikor toliko enakovredno, ker socialna, gospodarska, kadrovska in druga struktura v vzhodnoevropskih državah takega naglega vključevanja ne omogoča. Obstajajo tudi pomembne prvine povezanosti in odvisnosti vzhodnoevropskih držav od sovjetskega tržišča kot najpomembnejšega vira nafte in plina na evropski celini in kot zelo pomembnega izvora vojaške tehnologije. Glede na težke milijarde dolarjev, ki so jih vzhodnoevropske države – in tudi Jugoslavija – investirale v vojaške sisteme, zgrajene na podlagi sovjetske tehnologije ter na povezanost večjega števila vojaških tovarn s sovjetskim vojaško-industrijskim kompleksom, vzhodnoevropske države teh oblik integracije več let ne bodo mogle prekiniti. Dokler ne bo mogoče zamenjati teh velikih in zelo dragih sistemov z drugimi, bodo morale ostati dejansko povezane s središčem nekdanjega vzhodnega bloka – pet, deset ali celo dvajset let.

PREDRAG SIMIĆ

Od bipolarne h kontinentalni Evropi

Ko se lotevamo razprav o integracijskih procesih v Evropi, bi storili veliko napako, če bi spregledali tudi dezintegracijske procese, ki se danes pojavljajo širom po Evropi, kot tudi dejstvo, da pred našimi očmi zginja celoten sistem mednarodnih odnosov, kakršen je bil vzpostavljen po drugi svetovni vojni. Štiridesetletna razcepljenost Evrope na Vzhod in Zahod se razblinja preprosto zato, ker zginja vzhodna Evropa v njenem ideološkem in geopolitičnem pomenu. Umikanje Sovjetske zveze s tega področja in kolaps državnega socializma sta povzročila svojstven »vakuum« ne samo na področju med Baltikom in Jadranom, marveč tudi v širših razsežjih celotnega kontinenta; s tem se danes tudi zahodne integracije soočajo z izzivi, na katere, kot kaže, niso bile dovolj pripravljene. Zato je podme-

na, da ponuja zamisel o »Evropi '92« univerzalni odgovor na vse probleme sodobnih evropskih družb, danes mnogo manj prepričljiva, kot je bila še pred letom dni. V tem smislu bi lahko pritrdili cinični opombi Ralpa Dahrendorfa, da bo »Evropa '92 kajpak prišla, samo ne ve se še kdaj«. ¹ Odtod tudi spoznanje, da so odgovori na vprašanja o »arhitekturi Evrope« mnogo bolj zapleteni, kot so se zdeli v času, ko sta lahko velesili – ob večji ali manjši podpori svojih zaveznic – sprejemali odločitve, ki so čez noč spreminjale usodo celotnega kontinenta.

Stari in novi bipolarizem

Najprej nekaj besed o Vzhodu. Čeprav so bila globoka strukturna protislovja državnega socializma dobro poznana že desetletja, o čemer ne pričajo le raziskave, pač pa tudi številni (neuspešni) poskusi reform, je prišel lanskoletni zlom teh sistemov vendarle nekoliko nepričakovano. Model, ki je nastal pred sedemdesetimi leti in ki je tako ali drugače deloval širom po vzhodni Evropi celotno povojno obdobje, se je v pičlih štirih »fantastičnih mesecih« podrl po naletu dejanskih socialnih revolucij. Seveda kolaps ni pomenil tudi konca gospodarskih, socialnih pa tudi političnih problemov teh dežel, ki se danes soočajo s preživelimi in uničenimi gospodarstvi, ki niso sposobna, da bi se vključevala v sodobne tokove svetovnega gospodarstva – z dezintegriranimi socialnimi in političnimi sistemi ter s številnimi in danes že nekoliko pozabljenimi problemi v sferi mednarodnih odnosov. ² Letošnje svobodne volitve v teh deželah so zaznamovale kvečjemu konec partijske države in šele zdaj je možno ugotoviti, da je pot, ki jo bo treba prehoditi do graditve sodobnih pluralističnih in demokratičnih družb, še zelo dolga. Celo brez komunističnih partij na oblasti je stari sistem podaljševal svojo utečeno pot tako, da je iskal trdno oporo v nacionalizmu, ki se zdi kot »deus ex machina« univerzalna rešitev za vse probleme – čeprav gre najpogosteje le za nove oblike avtoritarnega kolektivismu, v mnogočem podobnega staremu komunističnemu kolektivismu. Skratka, mnoge dežele nekdanje vzhodne in sedanje srednje Evrope se bodo morale dolgo in mukotrpno prilagajati zahtevam tržne in pluralistične družbe, da bi se šele potem soočile s problemi prehoda iz industrijske v postindustrijsko družbo.

Pod odstranjeno ideološko fasado so nekdanje socialistične države nekoliko podobne državam »tretjega sveta« in se srečujejo s klasičnimi razvojnimi problemi.

¹ Citirano po: Pierre Hasner, *Europe beyond partition and unity: disintegration or reconstitution?*, International Affairs, vol. 60, No. 3/1990, p. 461.

² Razlike v ravni razvitosti med vzhodnoevropskimi državami in državami Evropske skupnosti^a:

	Enote	Evropa (12)	Vzhodna Evropa (7) ^b	ZSSR	Vzhodna Evropa (8)
Prebivalstvo	mil.	323,2	135,8	283,1	418,9
BNP	mrd. ECU	3721,2	845,4	1905,0	2750,0
BNP per-cap.	ECU	11515,0	6225,0	6729,0	6566,0
Povpr. rast					
BNP 1980/87	%	1,8	1,3	1,9	1,7
Energetska intenzivnost	Kwh/ECU	0,38	0,55	0,67	0,63
Emisija CO ² per capita	metr. tona	2,2	3,24	3,71	3,56

a) Viri: EUROSTAT, UN, IEA, ocena 12. direktorije Komisije ES

b) DR Nemčija, Bolgarija, Češka in Slovaška, Madžarska, Poljska, Romunija, Jugoslavija

To bo verjetno razlog, da bo dosedanjo politično razklanost Evrope nadomestila drugačna ločnica, ki bo imela pretežno lastnosti delitve na Sever in Jug. Celo brez berlinskega zidu bo ločnica med dvema Evropama še dolgo obstajala. Tako kot pri deželah v razvoju, je tudi med posamičnimi državami dočerašnjega evropskega Vzhoda mogoče razpoznavati razslojevanje. V prvo skupino se uvrščajo tako imenovane »lažje prilagodljive« države, ki bodo zaradi ekonomske in socialne strukture, zgodovinske dediščine in zunanjepolitičnih dejavnikov v doglednem času morda lahko premagale sedanjo krizo; tu gre predvsem za Vzhodno Nemčijo in verjetno tudi za Českoslovaško, se pravi za deželi, v katerih je bil proces industrializacije končan že pred inavguracijo socialističnih režimov. Na nasprotnem koncu lestvice so tako imenovane »težko prilagodljive« države, ki se šele zdaj soočajo s socialnimi, ekonomskimi in političnimi problemi zgodnje industrializacije. Že samo ocenjevanje možnosti za gospodarske in politične preobrazbe v teh državah vplivajo na odločitve zahodnih investorjev in na količino finančne in drugačne podpore, na katero bi mogle te države računati. To je med drugim jasno razvidno tudi iz »Houstonске deklaracije«.³ Zdi se, da so v najbolj težavnem položaju večnacionalne skupnosti – posebej Sovjetska zveza in Jugoslavija – v katerih naraščajoče etnične napetosti in poglobljanje prepada med lastnim Severom in Jugom bistveno upočasnjujejo nujne procese adaptacije.

Razen vse bolj opaznih razlik med evropskim »severom« in »jugom« priteguje pozornost naraščajoči nacionalizem v nekdanjih socialističnih deželah; z njim se obnavljajo mnogi doslej že nekoliko pozabljeni etnični konflikti, ponovno oživlja problem razlik na relaciji vzhod–zahod. Ne verjamemo, da bi lahko obstoječi sistem mednarodnih odnosov v Evropi, ki je nastajal v pogojih hladne vojne in bipolarizma, ponudil mehanizme za razreševanje teh konfliktov. Po mnenju direktorja pariškega Centra za mednarodne študije, Pierra Hassnerja, »... je očitno, da preti večja nevarnost za nasilje v novi Evropi zaradi naraščajočega nacionalizma na Vzhodu, krize multinacionalnih držav, kakršni sta Sovjetska zveza in Jugoslavija, manjšinskih in obmejnih sporov«, kot pa zaradi podedovanega bipolarizma na kontinentu. »Le kaj malo je tega,« nadaljuje Hassner, »kar bi lahko NATO pakt (ali v tem primeru francoska in britanska nuklearna moč odvračanja) ukrenil v primeru izbruha državljanske vojne v Jugoslaviji, sovjetske intervencije v baltičkih državah ali v spopadu med Romunijo in Madžarsko. Vse te potencialne notranje in meddržavne oblike nasilja imajo mnogo več podobnosti s problemi predvojnne Evrope ali današnjega 'tretjega sveta', kot pa s konfrontacijami med Vzhodom in Zahodom v obdobju zadnjih 45 let.«⁴

Pričakovanja, da bo kohezivna moč zahodnoevropske integracije (»Evropa '92«) in Zahoda v celoti odigrala odločilno vlogo v procesih transformacije teh družb – se po vsem sodeč ne morejo uresničiti, vsaj ne v tistih oblikah in s tako naglico, kot te države pričakujejo. Čeprav se Zahod zaveda, da mu zmaga v hladni vojni nalaga obveznosti do nekdanjih socialističnih dežel (o tem pričajo prizadevanja ES in še posebej sklepi nedavnega summita v Houstonu, ki so nekakšna različica »novega Marshallovega plana«), bodo vplivali na obseg in moduse te pomoči mnogoteri politični in ekonomski dejavniki. Vsled tega moremo realno pričakovati, da bodo problemi preobražanja vzhodnoevropskih družb, ki ga bodo spremljale velike socialne in politične napetosti, pogojevanje zahodne pomoči in

³ Summit says trade talks have 'highest priority' (text: Houston Economic declaration), Wireless file, EUR 302 07/11/90, USIS Belgrade.

⁴ Op. cit. str. 467

komaj odškrnjena vrata za zahodnoevropske integracije – v doglednem času sprožili v mnogih od teh dežel razočaranje, ki bi lahko postalo plodno tlo za vzikanje populističnih in avtoritarnih idej in režimov. Zaradi tega lahko danes pogosto slišimo tudi vprašanje: ali ne vodijo sedanji procesi Evropo prej v 19., kot pa v 21. stoletje? To vprašanje je še toliko bolj umestno, ker mnoge srednjeevropske dežele, ki se prebujajo iz štiridesetletne ideološke zmrzali, opazujejo Evropo prej skozi prizmo tridesetih, kot pa devetdesetih let tega stoletja.

Seveda bodo lahko optimisti temu scenariju postavili nasproti obilico povsem drugačnih argumentov. Med temi lahko pogosto naletimo na primerjave s tistim, kar se je zgodilo v preteklih dvajsetih letih v azijsko-pacifiškem bazenu, kjer je kombinirani potencial ZDA in Japonske sprožil razvojni cikel, ki je mnoge do nedavnega skrajno nerazvite dežele v zelo kratkem času preoblikoval v moderna tržna gospodarstva. V načelu so možnosti za tak scenarij tudi v Evropi, posebej če razmišljamo o prihodnjem potencialu združene Nemčije in drugih držav zahodnoevropskega »jedra«. Vendar meče takšen scenarij povsem drugačno luč na možnosti in perspektive »Evropa '92«, posebej če upoštevamo njene geopolitične in geoekonomske implikacije, ki bodo »težišče« gospodarskih in političnih procesov pomaknile k njenemu geografskemu središču in po vsem sodeč »nemško vprašanje« ponovno izpostavili kot ogrodje »evropskega vprašanja«.

Konec zahodne Evrope?

Dogajanj na evropskem Vzhodu ni mogoče izločiti iz optike zahodnoevropske integracije in atlantskega zavezništva. Četudi ni mogoče dvomiti, da pomenijo zmago Zahoda v hladni vojni, se danes pogosto slišijo glasovi skeptikov, ki se sprašujejo, ali bo Zahod sposoben preživeti to svojo zmago. Iskanju odgovora na to vprašanje je francoski pisec Alain Minc posvetil svojo knjigo z značilnim naslovom »Velika iluzija«⁵, v kateri je podal dokaj temačno vizijo prihodnosti atlantske zveze in zahodnoevropske integracije. Četudi se ne bi mogli povsem strinjati z mnogimi Mincovimi prognozami, nas knjiga vendar napeljuje k sklepu, da se izza zamisli evropske integracije prikrivajo povsem določeni in nacionalno obarvani interesi glavnih akterjev evropske politike. Potemtakem postaja razprava o Evropi in evropski integraciji dandanes neizogibno tudi debata o različnih videnjih oz. konceptih Evrope ter možnostih njihove integracije v »novi evropski arhitekturi«.⁶

Med temi zasnovami imajo zaradi moči in vpliva njihovih zagovornikov posebej pomembno mesto štirje koncepti Evrope.

Prvi je nedvomno *nemški*. Po zaslugi njenega ekonomskega, tehnološkega in demografskega potenciala, geostrateškega položaja, vloge v Evropski skupnosti ter NATO paktu – predvsem pa glede na prihodnjo združitev obeh delov držav, se Nemčija hitro spreminja v vodilno silo kontinenta, katere interesi in politika že

⁵ »Zahodna Evropa ni nastala ob rojstvu človeštva. Vzniknila je iz drobovja železne zavese in lahko hkrati z njo tudi izgine. Ali je napočil čas, ko Evropa ne bo niti zahodna niti vzhodna? Izjemna evolucija, ki poteka hkrati z zamenjavo enega sistema varnosti z drugim. Do večeraj je bil to atlantski varnostni sistem, a jutri, kdo to ve, bi se lahko po neki čudežni reinkarnaciji zgodovine mogel ponovno aktivirati kontinentalni varnostni sistem«. (Alain Minc: *La grande illusion*, Editions Grasset & Fasquelle, Paris 1989.)

⁶ Nemški avtor Jahn Egbert je v svoji zanimivi študiji *Evropa, Vzhodna Evropa in Srednja Evropa* naštel več kot dvajset različnih definicij Evrope. Prim.: Jahn Egbert, *Europe, Eastern Europe and Central Europe*, Peace Research Institute, Frankfurt am Main, 1989.

danes bistveno vplivajo na oblikovanje nove »evropske arhitekture«. Kot razkosana država, ki je bila v središču povojnih razhajanj med Vzhodom in Zahodom ter tarča domala vseh vzhodnih in zahodnih sistemov jedrskega in konvencionalnega oboroževanja – je imela Nemčija dejansko mnogo razlogov, da se je vztrajno prizadevala za umirjanje medblokovskih napetosti. Ta hotenja so prišla posebej v ospredje v Brandtovi politiki odpiranja proti Vzhodu (Ost-politik) ter v odnosu obeh nemških držav do instaliranja raket srednjega dometa v Evropi.⁸ Iz povsem razumljivih razlogov je postal problem obnove srednje Evrope, se pravi področja med Nemčijo in Rusijo, ki je v etničnem in religijskem pogledu zelo raznolik, tehten povod za razprave o »Mitteleurope«. V sedanjih okoliščinah ima vprašanje Mitteleurope predvsem pomen vzpostavljanja povezovalnega področja med Vzhodom in Zahodom po vzgledu idej Ost-politik, pri čemer so imeli posebej velik vpliv nemški socialdemokrati.⁹ V njihovem pojmovnem obzorju je verjetno najbolj produktivna teza, »da ni potrebno spreminjati meja, pač pa tisto, kar te meje pomenijo«; čeprav se ta teza ni povsem potrdila v dogajanjih konec leta 1989 in v letu 1990, ima vendar daljnosežen pomen (brez nje bi bilo verjetno mnogo težje urejati tudi problem nemško-poljske meje). Značilni vidik sodobne debate o Mitteleurope se kaže tudi skoz razprave o položaju Berlina – ne samo v združeni Nemčiji, pač pa tudi v prostoru srednje Evrope.¹⁰ V celoti pa ta debata dokazuje, da se je proces premeščanja Nemčije iz zahodne v srednjo Evropo že začel, s čemer se postopno oblikuje v središču kontinenta novo strateško ravnotežje.

»Francoska Evropa« se v mnogočem razlikuje od »nemške Evrope«, kar je posebej pomembno, če upoštevamo dejstvo, da je zahodnoevropska integracija doslej potekala pretežno na »osi« Pariz–Bonn. Tradicionalna francoska politična misel in kultura pripisujeta – v primerjavi z nemško – mnogo večji pomen natančno definiranim in institucionaliziranim rešitvam. Že od časov De Gaullove zamisli o »Evropi od Atlantika do Urala«, je bil sistem odnosov na kontinentu povsem razvidno zasnovan na suverenosti držav-nacij. Takšno rezoniranje je prišlo povsem jasno do veljave v francoski politiki znotraj ES, ki je začela v osemdesetih letih dobivati obrise neke nove državne tvorbe; francosko videnje »Evrope '92« v njenem konkretnem pomenu – v ustvarjanju enotnega trga in evropskega političnega sodelovanja – vsebuje mnogo teh elementov, kar se med drugim kaže tudi v zamisli o evropski konfederaciji, ki jo je francoski predsednik Mitterand predstavil v svoji novoletni poslanici. Po mnenju danskega avtorja Oleja Weaverja, je vstop vzhodne Evrope v optiko francoske zunanje politike razumljen kot dolžnost za Zahod, tako da postaja vzhodna politika pomemben element evropskega projekta.¹¹ Pri vsem tem ne smemo spregledati tega, da so možnosti Francije za uravnava-

⁷ Z združitvijo obeh Nemčij nastaja v središču Evrope država, ki bo imela domala 80 milijonov prebivalcev (leta 1988 je imela ZRN 61,4 milijonov, DRN pa 16,7 milijonov prebivalcev). Njen ekonomski potencial bo presegal skupni potencial Francije, Nizozemske in Belgije – in bo petkrat večji od skupnega ekonomskega potenciala peterice srednjeevropskih držav: Poljske, Češkoslovaške, Madžarske, Romunije in Bolgarije (družbeni bruto proizvod ZRN je leta 1988 znašal 1.120 milijard, Demokratične republike Nemčije pa 207,2 milijard dolarjev). V primerjavi z Atlantsko zvezo pa predstavlja nemški proizvodni potencial komaj eno četrtino proizvodnega potenciala ZDA (BNP Združenih držav je znašal leta 1988 4.862 milijard dolarjev). Povzeto po: *The World Handbook 1989*, Central Intelligence Agency, Washington, D. C., 1989.

⁸ Prim.: F. Stephen Larabee: *The two German States and European Security*, MacMillan & Institute for East-West Security Studies, New York 1989.

⁹ Prim.: Peter Glotz: *Deutsch-bohmische Kleinigkeiten, oder abgerissene Gedanken über Europa*, Die Neue Gesellschaft, No. 7/1986, pp. 584/85; Peter Bander, *Mitteleuropa: Mode, Modell oder Motiv*, Die Neue Gesellschaft, No. 4/1987, pp. 297–304.

¹⁰ Prim.: Gesine Schwan, *Berlin: eine europäische Ausgabe*, Sicherheit und Frieden, No. 4/1988, pp. 342–48.

¹¹ Ole Waever, *Three Competing Europes: German, French, Russian*, International Affairs, vol. 66, No. 3/1990, p. 481.

nje zadev v evropskem prostoru bistvene, čeprav ima še vedno v rokah »nuklearno karto«, se pravi neodvisne jedrske sile.

Ameriško videnje Evrope sooblikuje več dejavnikov: odnos do druge velesile, do atlantskih zaveznikov, ocena lastnih možnosti itd. Njen odnos do sprememb na vzhodu Evrope, še posebej do združitve Nemčij, je bil nedvomno motiviran s strateškim ciljem, z »likvidacijo komunizma« in s prehitovanjem glavnega rivala – ZSSR –, hkrati pa tudi s prizadevanjem, da se v novih razmerah ohrani njena navzočnost in njeni interesi v Evropi. Značilen primer tega je bila njena kategorična zahteva, da mora biti do nemške združitve v okviru NATO pakta, da bi prihodnjo enotno nemško državo zadržali »zasidrano« (anchored) v zahodnih institucijah ter ji s tem preprečili »drsenje« iz zahodne v srednjo Evropo. Kljub temu, da danes takemu nazoru marsikje ugovarjajo, pa ni nobenega dvoma, da bo ostala ta težnja še naprej konstanta ameriške zunanje politike; k temu lahko prištejemo tudi vse bolj jasna stališča glede prihodnje vloge Konference o evropski varnosti in sodelovanju ter vloge NATO pakta. Čeprav namenjajo KEVS-u osrednjo vlogo v prihodnji mirovni ureditvi, ki naj bi Združenim državam zagotovila trajno navzočnost na kontinentu, ostaja za Bushovo administracijo NATO pakt tudi vnaprej glavni kanal ameriške politike ter branik pred možnimi nezaželenimi zasuki, predvsem s strani ZSSR. Kot država, ki se vidi v vlogi zmagovalke v hladni vojni, izražajo ZDA povsem neprikrit interes za »vojne dividende« – četudi mnogi ameriški teoretiki mednarodnih odnosov opozarjajo, da bi lahko odločitve, ki bi ogrozile vitalne interese Sovjetske zveze, lahko sprožile »versajski kompleks« ter v daljšem časovnem obdobju izzvale revanšizem ZSSR. Med pomembne »vojne dividende« sodi tudi možnost zmanjševanja ameriških vojaških izdatkov v Evropi, posebej še zaradi umirjanja blokovskih razprtij ter zmanjševanja napetosti na kontinentu. Zaradi tega ameriška zunanja politika nikoli ne pozabi poudariti svojega interesa za spoštovanje »legitimnih sovjetskih varnostnih interesov«. ¹² Ko gre za nekdanje socialistične države, so ZDA mnenja, da bi jih z odtegotvanjem pomoči »ne kazalo potiskati nazaj – v naročje ZSSR; iz take ocene izhaja tudi zamisel o »novem Marchallovem planu«, ki se je konkretnije izoblikovala med sestankom na vrhu v Houstonu.

In končno: »*sovjetska Evropa*«, katere videnje izhaja iz lastnih težav ZSSR in je utrpela največ sprememb. Od prizadevanj Brežnjeva, da zahodno Evropo odtrga od ZDA, so sovjetske koncepcije evoluirale do »skupne evropske hiše« in »vseevropskega procesa« Mihaila Gorbačova, ki je odigral odločilno vlogo pri širjenju prostorov za veliki preobrat na kontinentu. V bistvu je sodobna politika ZSSR v Evropi izrazito defenzivna; ni naravnana k osvajanju novih pozicij, pač pa k blažitvi posledic zgubljenega položaja v srednji Evropi ter k odpiranju kanalov za ekonomsko sodelovanje z Zahodom, ki je za uspešnost notranjih reform v ZSSR življenjsko pomembno. Po mnenju mnogih zahodnih analitikov je imelo trdovratno vztrajanje SZ pri nevtralnem statusu združene Nemčije le vlogo aduta v pogajanjih, s katerim naj bi prisilila Zahod k temu, da sprejme novi sistem kolektivne varnosti v Evropi, ki bi puščal Sovjetski zvezi proste roke, da se lahko posveti lastnim problemom. Potemtakem so interesi SZ – bolj kot kdajkoli doslej – kom-

¹² S takšnim stališčem soglašajo tudi evropske zaveznice ZDA. Nemški minister za zunanje zadeve Hans-Dietrich Genscher je v svojem govoru maja 1990 to stališče predstavil takole: »Mi ne želimo izriniti ZSSR na evropsko obrobje. Bolje bi bilo, da se (ZSSR) kot celota inkorporira v Evropo, to pa pomeni, da se vključi tudi v politične dimenzije Evrope... Mi ne želimo, da bi se kdorkoli počutil oškodovanega vsled združevanja Nemčij. KEVS ponuja Sovjetski zvezi zagotovila, da bo polnopravno vključena v dogajanja v Evropi. Sovjetska zveza je odprla svoja vrata; mi moramo skoznje vstopiti – in ne smemo v takih razmerah dopustiti, da bi jih z naše strani kdorkoli spet zaloputnil«. *The European*, 11–13. maj 1990.

patibilni z interesi drugih vodilnih akterjev evropske politike, iz česar bi mogli napovedovati možnost za »veliki dogovor«, ki bi se materializiral v »novi evropski arhitekturi«, katere hrbtnica naj bi postala KEVS-2.

Seveda v tej točki ne bi smeli pustiti vnevar tudi ciljev drugih evropskih držav, zlasti Velike Britanije, Italije, skupine N/N in ostalih, ki bodo v dobršni meri vplivali na končno izoblikovnje odločitev, ki jih že lahko zaznavamo.

»Veliki dogovor«

Prav v konvergenci interesov, ki se izražajo v različnih zamislih prihodnje Evrope, se danes že nakazujejo elementi nastajajočih institucionalnih rešitev. Po mnenju Oleja Waeverja je »v sklopu NATO pakta, KEVS-a in tistega, kar je še ostalo od Varšavskega pakta, uspelo ZDA ohraniti pri življenju NATO pakt, Rusi so dobili ‚sistem kolektivne varnosti‘ s povsem opredeljeno vsebino v teh zvezah, Francozi integrirano in dejavno Evropsko skupnost z učinkovito vzhodno politiko, medtem ko bodo dobili Nemci svojo Nemčijo in dovršen del vzhodne Evrope«. ¹³ Verjetno je precej resnice v oceni, da pomenijo te odločitve dejanski konec druge svetovne vojne v Evropi in začetek nekega povsem novega sistema mednarodnih odnosov, ki bi lahko nadomestil sedanji sistem, ki je temeljil na bipolarnosti in hladni vojni. Seveda pa bo zelo težko v tem kratkem času, ki je na voljo, najti rešitve, ki bi bile dovolj učinkovite in ki bi mednarodne odnose fiksirale kot dovolj predvidljive, kot so bili npr. v obdobju hladne vojne. To enačbo bi morala razrešiti KEVS-2, ki bo zgrajena na povsem drugačnih temeljih, kot njena predhodnica.

Tu je treba najprej povedati, da je z opuščanjem bipolarizma in z usihanjem vloge blokov odpravljena tudi blokavska dimenzija KEVS-a, s tem pa tudi njena bipolarna pogajalska dinamika. Drugič, zginja tudi polarizacija med zahtevami, vsebovanimi v prvi in tretji »košarici« materije KEVS-a, ker je na obeh področjih prišlo do bistvenih sprememb. Tretjič, v dokajšnji meri bo dosedanjo konfrontacijo zamenjala kooperacija. Četrtič, KEVS-2 se ne bo prvenstveno ukvarjala z vojaško problematiko, kot je to veljalo za Helsinke in za Madrid. Končno so odpadli tudi razlogi, ki so preprečevali institucionalizacijo KEVS, saj jo danes večina držav sprejema kot zaželeno ustanovo, ki bi lahko postala glavni steber institucionalizacije novega sistema mednarodnih odnosov v Evropi. Zato je slišati vse pogostejše zahteve, da se sklepno listino iz Helsinkov, ki je le politični dokument oz. nima za vse obvezujočega pomena, nadomesti z novim sporazumom, ki bi imel mednarodnopravni, se pravi obligatorni značaj. To bi *ipso facto* ustvarilo zametek obče-evropskih institucij (vključno z evropskimi mirovnimi silami), v katerih bi sodelovali vsi akterji evropske politike. S tem bi nastal mehanizem, ki bi bil mnogo bolj prilagojen novi evropski stvarnosti, kot pa so bile dosedanje blokavske institucije. Vsekakor bi morala KEVS-2 ponuditi tudi ustrezen nadomestek za mirovno pogodbo z Nemčijo; ponuditi bi morala rešitev za zelo širok spekter vprašanj, ki so ostala nerešena od konca druge svetovne vojne. Skratka, KEVS-2 bi morala nadomestiti sklepe jaltške konference.

Seveda pa KEVS-2 ne more ponuditi rešitev za prihodnjo arhitekturo mednarodnih ekonomskih odnosov v Evropi. Tako se vzporedno z razmišljanjem o sistemu kolektivne varnosti in sodelovanja na kontinentu pojavljajo prizadevanja za iskanje sedanji realnosti ustrežnejših rešitev v mnogo širši sferi odnosov. Četudi je

¹³ Ole Weaver, cit. delo, pp. 486–487.

v tem drugem primeru negotovost mnogo večja, je vendarle značilno, da se v ZDA in ES vse pogosteje pojavljajo ideje o strukturi, zasnovani na sistemu koncentričnih krogov. V tem sistemu bi dobile države današnje ES, predvsem gospodarsko vodilne države (Nemčija, Francija, Italija, Velika Britanija), vlogo »centra«. Nadaljnji krog bi obsegal države EFTA, medtem ko bi se v tretjem krogu znašle nekdanje socialistične države, pa še Ciper in Turčija. Avtorji te zamisli menijo, da bi se s tem omogočilo državam z različnimi gospodarskimi strukturami in potenciali nemoten razvoj – v skladu z lastnimi možnostmi in seveda ob maksimalnem medsebojnem sodelovanju. Skeptiki vidijo v teh zamislih tudi nevarnost, da se z njimi vzpostavlja klasična shema odnosov »center-periferija«, da se z njimi za dolga leta zakoličijo odnosi, ki so značilni za odnose med razvitimi in nerazvitimi oz. med evropskim »severom« in »jugom«.

Jugoslavija?

Če ocenjujemo v sklopu sedanjih dogajanj na evropskih tleh vlogo Jugoslavije, se je težko znebiti vtisa, da se dogaja nekaj podobnega, kot se je dogajalo v sedemdesetih letih; tedaj so se razvitejše države naglo prilagajale normam »tretje tehnološke revolucije«, medtem ko se je Jugoslavija zapirala v ideje »dogovorne ekonomije« ter bila v celoti zaposlena z lastnimi ekonomskimi, socialnimi in političnimi eksperimenti. Na žalost moreta biti obsežnost in dalekosežnost zdaj potekajočih preobrazb indikator za mnogo globljo krizo, s katero se bodo soočile vse tiste države, ki se ne bodo pravočasno prilagodile novi evropski stvarnosti. Po začetnem navdušenju nad uspehom stabilizacijske politike ZIS-a ter po prvih svobodnih volitvah v Jugoslaviji – so Evropska skupnost, EFTA in Svet Evrope Jugoslaviji naklonjeno odgovorile z odpiranjem svojih vrat; vendar pa je postalo zaostrovanje etničnih konfliktov razlog, da vidi Evropa sedanjo Jugoslavijo ne le kot eno od »težko prilagodljivih držav«, marveč tudi kot eno od potencialno najbolj nevarnih kriznih žarišč ter destabilizacijski element v vzpostavljanju »nove evropske arhitekture«.

In če ta hip zanemarimo možni razplet jugoslovanske krize, bi še kazalo vprašati, kakšno vlogo bi utegnila imeti Jugoslavija v »novi evropski arhitekturi«. Jugoslavija, ki se je porajala iz ruševin Mitteleurope, je bila v obdobju po prvi svetovni vojni del tako imenovane »antantne Evrope« ter del »sanitarnega kordona«, ki sta ga Francija in Velika Britanija vzpostavili pred Sovjetsko zvezo in Nemčijo. Po kratkotrajnem bivanju v vzhodni grupaciji se je povojna Jugoslavija v petdesetih letih namestila v prostor med blokoma; dokaj spretno je izkoristila vlogo socialistične države, katero je želel Zahod postavljati za zgled vsem potencialnim državam-disidentom iz vzhodnega bloka (tako imenovna politika »diferenciacije«). To njeno vlogo je dodatno povzdignila politika neuvrščенosti, ki je Jugoslaviji omogočila, da se je kot članica N/N skupine držav že od vsega začetka vključila v procese KEVS ter si s tem zagotovila pomembno mesto v vseh njenih pomembnih dejavnostih. Na žalost pa uspehi na zunanje-političnem področju niso imeli opore v notranji politiki in razvoju dežele, ki je zakrnel na bolj ali manj državno-socialističnih temeljih; to je bil eden od razlogov, da je Jugoslavija dočkala aktualno fazo preobrazb v Evropi povsem nepripravljena – ter se v nekem obdobju znašla celo na repu sprememb, ki so se dogajale v vzhodnoevropskih državah.

Neuspeh dotedanjega sistema ter naglo poglabljanje krize v državi sta razloga,

da je postala ideja »Evrope '92« v danem trenutku več kot njen privlačen politični cilj – v nekem smislu tudi nadomestilo za stare fokuse politične mobilizacije – hkrati pa tudi povod za razhajanja. Objektivno gledano je ta cilj kratkoročno težko uresničljiv, to pa zaradi inkompatibilnosti velikega dela jugoslovanskega gospodarstva, socialne in politične strukture s sistemom, ki nastaja v Evropski skupnosti, kot tudi zaradi velikih regionalnih razlik ter nivojev razvitosti. V kolikor pa bi ta cilj razumeli kot instrument politične mobilizacije za zamenjavo paradržavnega gospodarstva s tržnim, enopartijskega sistema s političnim pluralizmom, kolektivizma z individualizmom, partijske države s pravno državo itn. – potem je v celoti upravičen; in kot tak je konec leta 1989 in v začetku leta 1990 naletel tudi na pozitivne odmeve v vodilnih evropskih integracijskih grupacijah.

Vendar pa v tej varianti ne bi smeli spregledati tudi mesta Jugoslavije v Evropi, predvsem determinante njenega geopolitičnega in geoekonomskega položaja na jugovzhodu Evrope, ki ji namenjata vlogo »mostu« ne le med vzhodom in zahodom, marveč tudi med severom in jugom Evrope. Čeprav je avstrijski kancler Vranitzky – ko je lani govoril o podobni vlogi Avstrije v sodobnih evropskih procesih – duhovito pripomnil, »da danes nihče ne živi na mostovih, marveč se mora prej ko slej opredeliti za eno ali drugo oprijemljivo obrežje«, pa se je implikacijam geopolitičnega in geoekonomskega položaja le težko izogniti; in verjetno je, da bi mogla neka pragmatična, hkrati pa tudi vizionarska politika, ki bi izhajala iz teh predpostavk, zlahka definirati koordinate položaja Jugoslavije v Evropi. V tem pogledu more biti zelo poučno izkustvo v avstrijskem pristopu k integraciji v Evropsko skupnost: naši sosedje so zelo natančno in vsestransko pretehtali interese in možnosti te države, še preden so sredi leta 1989 poslali uradni zahtevek za sprejem v članstvo.

Vse to nas navaja k sklepu, da je treba rešitve iskati predvsem v različnih oblikah subregionalnega, multilateralnega sodelovanja (Alpe-Jadran, »pentagonala«, južni Jadran, Podonavje, Balkan). K temu nas navajajo tudi spremembe v notranjem sistemu Jugoslavije, posebej naraščajoča vloga jugoslovanskih republik v kreiranju njene zunanje politike in interesi republik za neposrednejše povezovanje s sosednjimi državami in regijami. Vkljub kontroverzam, ki jih tovrstne pobude ponekod sprožajo, so ti procesi v sodobnem evropskem kontekstu povsem legitimni; vendar terjajo domišljeno metodologijo in ustrezno koordinacijo na ravni Jugoslavije – kajti brez tega ostajajo njihovi dometi na ravni lokalizmov – s tem pa tudi zunaj osrednje matice razvoja »nove evropske arhitekture«.

RUDI ČAČINOVIČ

Slovinci v presnovi Jugoslavije in Evrope

O nekaterih stvareh, o katerih tu govorimo, bi tako o njih lahko govorili že pred dvema letoma. V zadnjem času pa se je marsikaj spremenilo. Gre za spremembe, ki so nastale po Gorbačovu, gre pa tudi za novo veliko Nemčijo, ki je tudi posledica vsega tega. Ta dejstva spreminjajo tudi marsikaj, kar zadeva evropsko